

Pokud rozumím p. Przybyszewskimu, je mystik naturalistický, mystik brutální síly, speciálně sexuální, kterou traktuje jako fyziologický nebo fyzický mechanik — což nic v jeho konceptu nebrání mystice. Ta síla tu je, ta síla podmaňuje všechno tím nesmírným, nevypuditelným, neuniknutelným mysteriem předzjednaného fatalismu — tím mysteriem, které nelze svést na žádný logický racionální vzorec — a sveděš-li i, je to tím hroznější, poněvadž taková abstraktní redukce je konec konců jen mysterium opsané, ale ne vyložené, rozptýlené, zničené. Mystika p. Przybyszewského jest od jádra fatalistická: ten Falk *musí*, slyšíš, *musí* dělej co dělej, zničit a zahubit tu bílou, křehkou, dětskou Marittu — *musí*, dělej co dělej, a je v tom táž — stejně nevysvětlená nebo jasná, jak se ti líbí, ty pane homo sapiens N. N. — logika jako v tom, že blesk sjede, *musí* sjet (když jsou tu ty a ty podmínky) do mladičké vrby a roztrástit ji v trosky, nebo dravec roztrhat holubičku.

Pochybuješ o tom trochu, příteličku, a zdá se ti, že tato deterministická fyzika neplatí jen tak zhola a doslova pro člověka, pro člověka rozumného, homo sapiens. Má rozum, míníš, má vůli atd., všechno, co mu může být a jest závorou proti tomu deterministickému či lépe predestinovanému spádu a konci.

— Ale mylíš se, volá pan Przybyszewski. Mylíš se. Rozum mu nic neprospívá, naopak: rozum je čertův dar, rozum je takové pasivně zrcadlo, které ti stejně věrně podá tvář tu i onu, černou i bílou, a každá se líbí sobě. A these podložena pod ro-

mán p. Przybyszewského je právě ukázat, jak malá věc je takový rozum, jak všechna kritická a analytická bystrost p. Falkova je tu jen proto, aby mu ještě nutněji, neodvratněji a přesvědčivěji ukázala, že ty všechny podvědomé, fyzicky dané, pudové a temně citěné chuti a sklony náležejí tomu ubohému subjektu podstatně a pojmově, že tu ustavují jako tíha ustavuje hmotu, že není možnosti vyjít z toho očarovaného kruhu já. Všecka snaha p. Przybyszewského v románě Cestou jest ukázat malomoc rozumu, který netvoří, ale jen opisuje a tím přivádí k většímu uvědomění mdlobu a fyzickou tíhu subjektu. Ze všeho *raisonnování* a *hypothesování* Falkova, proč se mu chce Maritty a co ho k ní žene, vychází jen stále a vrací se stále: je *to* dáno, je *to* položeno, je *to* předurčeno, je *to* a je *to to*, že právě *já*. Je to tak má konstitutivná vlastnost jako kamene padat, hromu bít, dravce rvát.

Všechn rozum, všechna deduktivná bystrost, všechna jemnost, s jakou sleduje Falk svůj vnitřní proces, je docela impotentní a pasivná a dochází jen k resultátu: co je, je, a nejen k tomu, ale i dále: co se zdá, je. Takový rozum jest element korupce, poněvadž mezi ilusí a realitou nemá distinkce a poněvadž i sám fantasuje realitu, kde jí třeba není. Množí zmatek, je rozhodně více obrazností než rozumem, a také všechna skoro autoanalýza Falkova je jen fiktivním racionalismem. Pracuje obrazností, a to obrazností zkaženou a zvrácenou: finguje elementy psychologické a pak zapomíná hned, že to jsou hypotézy a pouhé výkladové pomůcky, že to nejsou pravdy matematické a exaktné, empirické — vede si tak s nimi, jako by to byly hmotné, fyzické, determinované předměty a traktuje je docela empiricky — pasivnou methodou naturalistické fyziky. Pak ovšem dochází k výsledku očarovaného kruhu, z něhož není uniknutí.

Rozumová činnost je tu jen zbytečně rozčilující mlýnek: semele, co se do něho vhodí, a výsledek rovná se navlas předpokladům. Takovýto „rozum“ a takovýto „analýza“ je jen sama sebe klamající a podnět zbytečně znepokojující, rozrušující

a podvádějící obraznost, a to obraznost zkažená, která si hraje s methodou objektivné exaktnosti (a v tom právě je její korumpovanost a nebezpečí).

Resultát a ideová pointa takovéto koncepce musí být nutně *ironie*, ovšem ironie drtivá, tragická a pustošící, ironie právě mystická a docela negativná. Vyznal-li nedávno p. Przybyszewski, jak jsem četl, že celý cyklus „Homo sapiens“ je míněn ironicky, není to, tuším, odvolávání atheistického titanismu, který tvoří vulkanickou a žhavou spodní půdu těchto prací, nýbrž metafysická kritika této skupiny románů. Práce tyto jsou opravdu mysticky negativné, tragika jejich je bezmocnost rozumu a intelektu a více: zhoubnost jejich, které stupňují jen, množí podstatně skryté zlo, činí z něho konstituci bytosti. Odkrývajíce je, množí je a činí vševládným. V analýsi, intelektu, zpytování sebe je korupce — zní ideový resultát *Hominis sapientis* nenapsaný sice, který lze však vyjmout z fabule a dedukovat jako jedinou nejkladnější ještě výslednici.

Kladnost tohoto resultátu jest ovšem svrchovaně relativná. Pan Przybyszewski proběhl posud jen negativnou kritikou moderního člověka a dospěl posud jen k ironii velice negativné a mysticky paradoxní. Jak bude řešit kladně tyto bolesti moderního člověka, jak zkoncipuje jeho sílu, zdraví a budoucnost, o tom není možno posud mnoho říci. Každým způsobem vede od této negativné ironie, od tohoto výsměchu rozumu stará, dávno dobře ušlapaná cesta k mysticismu nevědomosti a pokory, Pascalovu „*abêtissez vous*“! Pan Przybyszewski stojí na rozvodí moří a na křižovatce cest, kdy posavadní směr nutně dříve nebo později se musí zlomit a doplnit novým v myšlenkový plán. A je také bližší, než se zdá, radikální reakci konservatismu, spoutání pozitivnou tradicí a vnějším zákonem. Jeho mystická ironie je alespoň znamenitou průpravou k němu a předchozím stupněm v této evoluci — jak jsme viděli již tolikrát v dějinách lidského názoru na život a smysl jeho. Půjde-li jí či očistí rozum od nervové hysterie a vztyčí z něho nové božstvo či uzavře se v pouhé

a ryzí umění jevů a forem, jest ovšem otázka, na niž může odpovédět jen hotový čin.

Vlastní umělecká hodnota románu *Cestou* zdá se mi menší, než některých starších prací, předem *Vigilií*. V *Unterwegs* je mnoho racionálních rozborů a mechanické psychologické analýsy, stil je šedivý a monotonní, koncepce je místy daleko víc logická, než básnický sugestivná, a jsou tu i partie docela novinářsky šedé a informační. Jen na několika místech povznáší se autor k plamenným, sírným ohněm zalitým visím, těhotným a dusným bouřným mlunem nervových krisí. Zde působí pak mohutně, zvláštním, grandiosně osudným a slavně velikým dojmem, který se ryje do paměti rudým železem hrůzy, rozžhaveným v krvavé výhni všech smyslů a celém jich pekelném varu.